

festők alkotásainak női jellemvonásait. Keserü rövid gondolkodás után ezt „egy alapeszme, egy alapvető gondolkodás folytonosságában látta, amihez a művész konokul visszatér”. A Holmiban néhány éve olvasható volt ez a kitűnő írás, nagyon fontos, hogy ismét megjelent ebben a kötetben. Czigány Magda nem csínál nóművész antológiát, de tud a reneszánsz és barokk művésznőiről, nem felejt el a romantikát, de számára a legizgalmasabb az a század, amelyben maga is él.

Joanna Drew művészet-válogatásában árnyéka sem volt annak, hogy kiállításainak szereplőit nemük szerint válogatta volna. Ugyanúgy figyelt Dénes Valériára, mint Galimberti Sándorra, Elsworth Kellyre, mint Abakanowiczra. A fiatalabb magyar művészek művei közül felfigyelt Veszelszky Bélára, Korniss Dezsőre, Keserü Ilonára. Egyetlen nő művész felé érezte magát elkötelezettnek, adósnak. Ez a művész édesanyja volt, Sannie Drew, aki 1969-ben halt meg, s akinek emlékére egy kis albumot Joanna Drew élete utolsó évében, részben kórházi ágyról barátai segítségével kiadott.

Sannie Drew 1905-ben született Indiában, angliai iskolában tanult festeni, majd visszatért Indiába s ott házasságot kötött Francis Greville Drew-val. Egyik gyermeke Dél-Afrikában, Joanna lánya Indiában született 1929-ben. Csodálta a klaszszikus indiai szobrászatot, sziklafestményeket és rajzokat másolt és szeretett vadászni. Festményei, rajzai a British Museum Etnológiai osztályára kerültek, érzékeny portréi, önportréja a családtól került a könyvbe.

A könyv utolsó képe fénykép, tevéhaton mutatja a tiszteletreméltó angol hölgyet, aki 1960-ban a Nóművészek Nemzetközi Szövetségének elnöke volt, s e szervezet segítségével rendszeresen kiállított a londoni Royal Academy évi tárlatán. Joanna Drew utolsó évében nevének feltüntetése nélkül emléket állított annak az aszszonynak, aki nélkül nem formálódhatott volna meg erős, megalkuvást nem ismerő személyisége. (Sannie Drew. London, 2003. The Maruts Press)

E vázlatos bemutatás után remélnünk kell, hogy újabb kötetet olvashatunk majd a közeljövőben Czigány Magdától, s teljes munkásságát dokumentáló gyűjteményt Joanna Drew kritikusi, szervezői életművéről.

Szabó Júlia

AMI NEM KERÜL MÚZEUMBA, AZ NEM IS LÉTEZIK? Fejős Zoltán, *Tárgyfordítások. Néprajzi múzeumi tanulmányok* (Budapest: Gondolat, 2003)

A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Intézete 2003 júniusában beszélgetést szervezett a múzeumi gyűjtés és feldolgozás viszonyáról a mai kor jelenségei iránt, Fejős Zoltán, a Néprajzi Múzeum főigazgatójának részvételével. A nemzetközi összehasonlításban viszonylag lassan változó hazai múzeumi közeghez képest oly sok új ötlet merült fel, s az etnográfusok ebben annyira úttörőnek bizonyultak, hogy zárásként még az a kérdés is elhangzott – nem mérlegelik-e a múzeum nevének megváltoztatását. Bár erre számos külföldi (francia, skandináv) példát láthatunk a közelmúltban, a magyar kollégák válasza frappánsabb volt: „Mármint az elnevezés melyik részét megváltoztatni – a Néprajzit vagy a Múzeumot?”

E dilemma hátterének jár utána Fejős Zoltán új könyvében. Mind a néprajz, mind a múzeum mai fogalma eredetileg tizenkilencedik századi; ám összetevőik mára annyira megváltoztak, hogy a diszciplína és az intézmény is új gondolkodásmódot követel. A Néprajzi Múzeum valóban élenjáró ebben már néhány éve, s Fejős kötete ezen időszak alatt született tanulmányaiból, előadásaiból válogat. Jól mutatja a szemléletváltás dinamikáját, hogy a tizenkét szövegből a legrégebbi is 1998-ból való, míg a legújabb idén tavaszi, s itt olvasható először.

Az írásokat a szerző nem csupán módosította, szerkesztette a kötet számára, hanem egyfajta logikai ívbe is rendezte. Így azok sora veszik úgy a Kossuth téri intézmény kiállításainak és háttérmunkájának egy-egy szempontját, amint az általános muzeológia kérdéseit az ezredfordulón. Az idehaza oly hiányzó múzeumi önreflexió egyik ritka példája a Néprajzi létrejöttének százharmincadik évfordulója kapcsán a jubileumok és az intézményi emlékezet szubjektív jellegéről készült írás. Vérbeli esettanulmány a Kalotaszeg esszé – természetesen nem (csupán) a régió néprajzáról, hanem (inkább) ennek feldolgozás- és tudománytörténetéről. Kényes témát ragad meg következetes gondolati apparátussal a múzeumok és a turizmus szakmailag nehezen megfogható kapcsolatának elemzése. Különösen az egyes, konkrét tárglatokhoz kötődő további írások értéke a közölt fotóanyag is, amely azonban még így sem elégséges, s nyomdai kivitelezése is sok kívánnivalót hagy maga után.

Több szöveg kifejezetten elméleti igényű. Olyan fogalmi tisztázásokra (anyagi kultúra, reprezentáció) törekszik, ahol a bölcséleti dilemmákon túl kihívást jelent mindennek közérthető és szabatos magyar nyelven való megfogalmazása is. Múzeumi diskurzus ugyanis éppen csak most születik idehaza, s az érdeklődők egyelőre inkább idegen nyelven tájékozódhatnak. Ezért egyenlő mértékben fontos a témák bevezetése a magyar szakmai köztudatba, s közben a bőséges hivatkozás nemzetközi forrásokra. A kötet ez utóbbi tekintetben is hasznos: magyar szerzőktől egy sor olyan publikációt idéz, amelyek egyes konkrét néprajzi kérdéseket fejtenek ki, míg a külhoni bibliográfia jó kiindulópont a filozofikusabb, tudományelméleti problémákhoz.

E sokrétű küldetés jelzi a továbblépés egyik fő irányát is. Remélve és feltételezve, hogy a múzeumi diszkusszió fokozatosan gyökeret ver nálunk, az illetékes szerzők felszabadulnak az alól, hogy először elmagyarázzanak alapvető összefüggéseket, majd – nagy óvatosan – utaljanak arra, hogy ezek a felvetések a hazai múzeumokat is érintik. Amennyiben a téma már legitim, s az idegen nyelvű források valamilyen követése elvárható lesz, akkor lényegesen több teret lehet majd szánni a nemzetközileg is új gondolatokra. Első lépésként máris jóval kritikusabban lehetne viszonyulni a külföldi forrásokhoz. Jelenleg szinte bármely nemzetközi muzeológiai kiadványra csak elismeréssel merünk idehaza hivatkozni – hiszen minden egyes bibliográfiai tétel egy érv mellett, hogy „figyelem, kollégák idehaza, a Lajtán túl erről a kérdésről már a sokadik kötet jelent meg”. Holott nem egy külföldi munka szerény színvonalú. Ha már turizmusról szó esett, Fejős Zoltán szövege például jóval szofisztikáltabb, mint néhány lábjegyzeti tétele, amelyek az egyedi esetekből nem általánosítanak olyan szinten, mint amit idehaza jobb bölcséleti körökben elvárunk.

Egy másik terület, ahol bátrabb forráskritika indokolt a külföldi könyvekkel szemben, a múzeumi diskurzus történeti megalapozása. Még az egyébként vitán felül kiváló műhelyek – például a Leicesteri Egyetem muzeológiai tanszéke – is megjelentetnek köteteket, amelyek alig lépnek túl a történetileg illetve filozófiailag va-

lóban eredeti gondolkodók (a századfordulós bécsi iskolától Michel Foucault-ig) téziseinek a múzeumra való alkalmazásán. A „periférián” dolgozó szerzők, mint például az ausztrál Tony Bennett, vagy a nem nyugati civilizáció – mondjuk India – múzeumi szakemberei gyakran élesebben látnak, sőt keresetlenebbül fogalmaznak. Ez nemcsak ösztönzés arra, hogy a külföldi olvasmányaink között néha a neves kiadókon túllépve szelektáljunk, hanem esély a hazai múzeumi diskurzus számára is. Igenis meg lehet (kell) próbálnunk nemzetközi relevanciájú megállapításokat tenni. Erre a hazai múzeumi analízisből eszmetörténeti, filozófiai irányultságú modell Radnóti Sándoré, morális-politikai élő György Péteré, s ilyen volt a Néprajzi kiállításai közül például az Időképek, valamint a hozzá kapcsolódó írások, e kötetben is.

A Néprajzi mellett egy sor más múzeumunk gyűjteménytörténete és kiállításai is termékeny alapot kínálnak ilyen kutatásokhoz. Fejős Zoltán kötetében példaértékű, ahogy az alapításkori gyűjteményezési szempontokat mai, történeti távlatból elemzi, vagy ahogy mai kiállítás-szervezési rutinjaikat – mintegy külső szemlélő – „átmeneti rítusként” fogja fel. Mi tartja vissza az Iparművészeti Múzeumot, hogy ha (joggal) oly büszke megalapításának európai viszonylatban is korai évére (1872), akkor legalább az első világháborúig terjedő aranykorának szerzeményezési programjait és feltételeit hasonlóan, mai módszertannal vizsgálja újra, s prezentálja a nemzetközi közönségnek? A Szépművészeti Múzeum megnyitásának századik évfordulója (2006) is megérdemelne egy korszerű visszatekintést.

A közelmúlt ugyanilyen gazdag anyagot kínál. Az országoként ugyan különböző, ám mégis kissé sematikus nyugati múzeumi modellek egyre kevésbé érdeklik a nemzetközi kutatást – annál izgalmasabb lenne a szocialista évtizedek mérlegét megvonni, különösen az ekkoriban oly gyorsan és ellentmondásosan fejlesztett magyarországi vidéki múzeumokban: mit eredményezett a paternalizmus anyagi gondoskodása, egyszerűségi ideológia kontrollja?

Az ötleteket sorolni lehetne tovább; utolsóként e helyütt érdemes egy markánsan elméleti igényűt megemlíteni. A hagyományos értelemben vett nemzetállami reprezentáció visszaszorulásával ma egyre több figyelem fordul a mikrovilágok felé. Reflektorfénybe kerülnek a helytörténeti gyűjtemények, különösen az olyan, eleendően de nem túlon túl nagyok, amelyek megannyi oldalról körbejárhatják egy-egy nemzetközi kisugárzású nagyváros életét; hazánkban ilyen a Budapest Történeti Múzeum anyaga. A városantropológia egyre tágabb teret nyer, s a kutatás a felhalmozódó tárgy-együttesek összehasonlító vizsgálatát követi. Ennek nyomán – amint azt egyébként a kötet a széles értelemben vett etnográfiai kollekciókról meg is állapítja – a múzeumok nemcsak a közönséget vonzó kiállításokat rendezhetnek, hanem a korábbi évtizedekben az egyetemek javára eltolódott kutatási súlypontot is részben visszairányíthatják maguk felé. A múzeumi munkán belül pedig a kiállítások sokak által felpanaszolt térszerűsége kiegyensúlyozható az új típusú, holisztikus látásmódú gyűjteményezés megerősítésével. A tárgy visszanyerheti központi helyét.

Ám ez felemás győzelem. A kutatók és a kiállítás-rendezők ugyanis ma már alig kíváncsiak a „tárgyra magára”, sokkal inkább annak jelentéseire, társadalmi kontextusára. A tárgy gyűjtésével együtt jár a minél gazdagabb dokumentációja is. A múzeumokban erősödik az adattárak súlya. Nem ritkán a tárgy valójában csak ürügy, s inkább a megszerzett információ az érték. Bár ez nem feltétlen baj, a szerzési szempontokat óhatatlanul is relativálja, kiszélesíti. Valamely szempontból min-

den információ, s minden tárgy tanulságos. Ki és mi dönti akkor el, mit archiválunk a világunkból? Amit nem gyűjtünk be, arról úgy véljük, hogy (érdemben) nem is létezett, nem járult hozzá az „ember nembeli lényegének” kibontakozásához? Ismeretelméleti dimenziója mellett tehát ontológiai is nyer ezáltal napjainkban a múzeum?

Az értékek ilyen szelekciója még azt is magával hozhatja, hogy megrendül a muzeológiának egy – még a jelen, recenzált kötetben is érvényesnek tartott, s a múltra természetesen továbbra is központi érvényű – tétele, hogy minden tárgy eredetileg valamilyen saját funkcióval jön létre, s csak utólagos, *de-*, majd *re*kontextualizált „második élete” zajlik a múzeumban. Nos, a huszadik századi művészet már elég példát kínál arra, hogy alkotások eleve a múzeum számára készültek, s csak minél rövidebb időre, amúgy tessék-lássék szerepeltek valamely „eredeti” kontextusban. S lehet, már más, nem művészeti tárgyakkal is errefelé haladunk: készítésük tényleges végcélja a múzeum, s készítőik, tervezőik csupán a legitimitásuk érdekében kreálnak, mintegy „hamisítanak” köréjük egy kis, átmeneti életvilágot. Talán nem is a múzeum lesz ezek után a tárgyak temetője, hanem az egyre rövidülő használat lesz a tárgyak kötelező belépője az örökkévalóság csarnokába?

Ébli Gábor

A MÚZEUM MINT A FELEJTÉS HELYE. Mit (nem) őriznek meg az emlékezet számára a múzeumok, a könyv- és levéltárak? Moritz Csáky, Peter Stachel (Hg.), Speicher des Gedächtnisses. Bibliotheken, Museen, Archive. Teil 1: Absage an und Wiederherstellung von Vergangenheit; Kompensation von Geschichtsverlust (Wien: Passagen Verlag, 2000, 250 p.) és Teil 2: Die Erfindung des Ursprungs; Die Systematisierung der Zeit (2001, 274 p.)

Az Osztrák Tudományos Akadémia Kultúrakutatási Csoportja a kilencvenes évek második felében átfogó programot indított a modern társadalom intézményes memóriahelyeinek elemzésére. A záró konferencián elhangzott előadásokat két kötetben közzé tették, amelyeknek a fentebb pontosvesszővel elválasztott két-két alcíme a szekciók témáját fedi. A múzeumok, könyv- és levéltárak szervező elveinek vizsgálata az első blokkban a múlthoz való részben elutasító, részben éppen rekonstitutív viszonyt s a történelem „ elvesztése” ellenében létrehozott kompenzációs eljárásokat fogja át. A második kötet (a meglepő módon egyszer sem hivatkozott, de e gondolatok egyik megalapozójának számító francia filozófus, Paul Ricoeur kifejezésével élve) narratív identitásunkban az eredettörténetek kitalálását valamint múlt-felfogásunk időkereteit helyezte a kutatás és a konferencia középpontjába.

A memóriahelyek iránti fokozott érdeklődés a humaniorák ezredvégi fejlődésének egyik markáns folyamata. Ha nem is új tudományterület, de legalábbis új, számos irányba nyitott, interdiszciplináris diskurzus született a hetvenes évek óta. A kutatások iránti érdeklődést jelezte, hogy a Pierre Nora francia történész szerkesztésében 1984 és 1992 között, három lépésben megjelent, s máig is alapvetőnek számító munka (*Les Lieux de mémoire* – ennek német megfelelője a Speicher des Gedächtnisses, míg az angolban elfogadott a francia kifejezés használata) valójá-